

Лекарь А. С.,кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0009-7645-2752

ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Анотація. У статті здійснено комплексне кримінологічне дослідження детермінант, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок, з урахуванням сучасних соціально-економічних і правових трансформацій в Україні. Обґрунтовано, що встановлення причинно-умовних зв'язків між особливостями функціонування фінансового сектору, поведінкою його суб'єктів та проявами протиправної діяльності є необхідною передумовою формування ефективної кримінологічної політики та переходу від описового аналізу злочинності до розуміння її внутрішніх механізмів. Доведено, що детермінація кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ має складний, багаторівневий і системний характер, що зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних факторів. Виокремлено та проаналізовано основні групи детермінант, серед яких: воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні. Встановлено, що в умовах воєнного стану їх вплив істотно посилюється, що проявляється у зниженні фінансової стійкості установ, зростанні соціальної вразливості населення, ускладненні механізмів державного контролю та трансформації криміногенних процесів.

Особливу увагу приділено фінансово-економічним чинникам, серед яких визначено макроекономічну нестабільність, інфляційні процеси, зниження платоспроможності населення, дисбаланс кредитних портфелів і обмеженість капіталізації кредитних спілок. Обґрунтовано, що зазначені фактори формують підґрунтя для зловживань, маніпуляцій фінансовими ресурсами та поширення корисливо мотивованих правопорушень. Розкрито вплив організаційно-правових детермінант, пов'язаних із недосконалістю нормативного регулювання, слабкістю систем внутрішнього контролю, фрагментарністю інформаційного забезпечення та недостатнім рівнем взаємодії між суб'єктами фінансового нагляду.

Окремо акцентовано увагу на морально-психологічних чинниках, які проявляються у низькому рівні правової культури, деформації ціннісних орієнтацій та схильності до раціоналізації протиправної поведінки. Визначено також зростаючу роль технологічних детермінант, зокрема кіберризиків і цифровізації фінансових процесів, які створюють нові форми і способи вчинення правопорушень. Зроблено висновок, що ефективно запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ потребує системного підходу, спрямованого на усунення криміногенних факторів, удосконалення державного регулювання, посилення фінансового моніторингу, розвитку внутрішнього контролю та підвищення рівня правової і фінансової культури учасників ринку.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, детермінанти злочинності, кредитні спілки, небанківські фінансові установи, фінансова безпека, криміногенний фактор, воєнний стан, корислива злочинність.

Lekar A. S. Determinants that influence the commission of criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions

Abstract. The statistics have a comprehensive criminological investigation of the determinants that contribute to the commission of criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions, credit balances, and settlements. current socio-economic and legal transformations in Ukraine. It is concluded that the establishment of causal links between the peculiarities of the functioning of the financial sector, the behavior of its subjects and manifestations of illegal activities and the necessary rethinking effective

criminological policy and the transition from a descriptive analysis of malignancy to an understanding of internal mechanisms. It has been proven that the determination of criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions is complex, rich and systemic in nature, which implies a combination of mutually related factors. The main groups of determinants have been strengthened and analyzed, including: military-political, financial-economic, organizational-legal and moral-psychological. It has been established that in the minds of the military, their influx is intense, which is manifested in the reduced financial stability of institutions, the growing social disparity of the population, the complicated mechanisms of the sovereign control and transformation of criminogenic processes.

Particular respect is given to financial and economic officials, among whom are macroeconomic instability, inflationary processes, reduced paying capacity of the population, imbalance of credit portfolios and regionalization capitalization of credit shares. It is established that the designated factors form the basis for fraud, manipulation of financial resources and the expansion of maliciously motivated crimes. There is an obvious influx of organizational and legal determinants related to the inadequacy of regulatory regulation, the weakness of internal control systems, the fragmentation of information security and insufficient level of mutual cooperation. between subjects of financial visibility.

There is a strong emphasis on moral and psychological officials, which manifest themselves in low-level legal culture, deformation of value orientations and the tendency to rationalize unlawful behavior. The growing role of technological determinants, the eradication of cyber crises and the digitalization of financial processes, which create new forms and methods of committing crime, has also been identified. It has been established that effectively eliminating criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions will require a systematic approach aimed at eliminating crime-related factors, strengthening government regulation, strengthening financial monitoring, developing internal control and improving the level of legal and financial culture of market participants.

Key words: *criminal offenses, determinants of malignancy, credit relations, non-banking financial institutions, financial security, crime factor, military camp, significant malignancy.*

Постановка проблеми. Функціонування небанківських фінансових установ, є важливим елементом економічної системи України, який забезпечує доступ населення та малого бізнесу до фінансових послуг. Водночас, нестабільність економічного середовища, воєнні дії та соціально-політичні трансформації створюють сприятливий ґрунт для виникнення та поширення кримінальних правопорушень у цій сфері [1, с. 117]. Незважаючи на значний соціально-економічний вплив таких правопорушень, сучасні дослідження, як правило, концентруються на банківському секторі, залишаючи поза увагою специфіку небанківських фінансових установ та особливості криміногенних процесів у їх діяльності.

Актуальність проблеми зумовлена низкою чинників. По-перше, небанківські фінансові установи за своєю структурою та принципами діяльності покликані забезпечувати взаємодопомогу учасників, що передбачає високий рівень довіри та обмежену прозорість операцій [2, с. 172-173]. Це створює потенційні можливості для зловживань, фінансових махінацій та іншого кримінального впливу на діяльність установ. По-друге, недостатня розробленість кримінологічних та превентивних підходів до запобігання правопорушен-

ням у небанківських фінансових установах ускладнює ефективний контроль і прогнозування ризиків. Особливої уваги потребує комплексний аналіз детермінант злочинності в цій сфері. Ідеться про взаємодію економічних, організаційно-правових, соціально-психологічних та технологічних факторів, що формують криміногенне середовище. В умовах воєнного стану ці детермінанти посилюються, що проявляється у зростанні соціальної вразливості населення, зниженні фінансової стійкості та ускладненні механізмів державного контролю [3, с. 132].

Таким чином, сучасна кримінологія стикається з необхідністю створення нових теоретико-прикладних засад дослідження та протидії злочинності в небанківських фінансових установах. Виявлення ключових криміногенних факторів, розробка системи превентивних заходів та адаптація правового регулювання до реалій воєнного та поствоєнного періоду стають критично важливими для забезпечення фінансової безпеки, стабільності економічних відносин і захисту прав учасників фінансового ринку.

Метою статті є визначення та систематизація детермінант, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяль-

ності небанківських фінансових установ, а також обґрунтування їх ролі у формуванні криміногенного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кримінологічній науці дослідження детермінант злочинності займає центральне місце. Науковці розглядають детермінанти як систему взаємопов'язаних причин і умов, що формують злочинну поведінку. Причини визначаються як явища, які безпосередньо породжують злочинність, тоді як умови лише сприяють її реалізації. У науковій літературі також підкреслюється багатофакторний характер злочинності, яка формується під впливом соціально-економічних, психологічних, політичних та організаційних чинників. Особливої уваги потребує дослідження фінансової злочинності, де протиправні дії часто маскуються під легальні господарські операції.

Питаннями детермінантів, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ займалися такі вчені, як: В. О. Басай, О. П. Білько, Г. С. Буга, В. М. Важинський, А. Винник, П. С. Єпринцев, В. М. Купрієнко, М. Лапішко, Ю. А. Мороз, І. С. Панасюк, Р. М. Поліщук, Т. О. Рекуненко, Е. П. Соловйов, В. І. Тимошенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Кримінологічне дослідження злочинності у сфері функціонування небанківських фінансових установ в Україні передбачає системний аналіз як об'єктивних, так і суб'єктивних детермінант, що обумовлюють виникнення, динаміку та трансформацію протиправних практик. Специфіка цієї сфери визначається поєднанням кооперативних засад діяльності, високого рівня внутрішньої довіри між учасниками, обмеженими можливостями контролю та складною багаторівневою системою фінансових взаємозв'язків [4, с. 142-143]. Така структура охоплює відносини між членами установ, органами управління, суб'єктами господарювання, державними інституціями та фізичними особами, що формує значну кількість потенційно криміногенних зон.

Сучасний розвиток ринку кредитної кооперації відбувається під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів економічного,

соціально-психологічного, організаційно-правового та технологічного характеру. Визначальними серед економічних чинників є макроекономічна нестабільність, інфляційні процеси, девальвація національної валюти, скорочення доходів населення та зниження рівня його платоспроможності [5, с. 17]. Зазначені процеси зумовлюють зростання проблемної заборгованості, порушення структури кредитних портфелів, підвищення ризику дефолтів та загальне ослаблення фінансової стійкості установ. У таких умовах формуються передумови для поширення корисливо мотивованих кримінальних правопорушень.

Особливості кооперативної моделі, зокрема обмеженість джерел капіталізації та залежність від внесків членів, значно ускладнюють процеси ефективного управління ризиками та формування фінансових резервів [6, с. 231-232]. Це, у свою чергу, підвищує чутливість таких установ до зовнішніх економічних шоків та внутрішніх зловживань. Суттєвий вплив на криміногенну ситуацію справляє воєнно-політичний фактор, зумовлений триваючою збройною агресією РФ. В умовах воєнного стану відбувається скорочення фінансових ресурсів, зниження економічної активності та погіршення платоспроможності населення, що призводить до збільшення частки проблемних активів [7, с. 117]. Водночас підвищення соціальної ролі кредитних спілок як інститутів взаємодопомоги сприяє зростанню довіри з боку їх членів, що поряд із позитивними ефектами створює додаткові можливості для зловживання цією довірою [8, с. 196].

Значних змін зазнає і правове середовище функціонування небанківських фінансових установ. Посилення регуляторних вимог щодо прозорості діяльності, корпоративного управління, структури власності, а також впровадження фінансових нормативів спрямоване на зміцнення стабільності сектору. Проте у практичній площині це нерідко призводить до зростання регуляторного навантаження, особливо для малих і середніх установ, що в умовах обмежених ресурсів може стимулювати використання формально допустимих, але ризикованих

або протиправних механізмів забезпечення фінансової спроможності [9, с. 172].

Кримінологічний аналіз свідчить, що більшість правопорушень у досліджуваній сфері мають корисливу спрямованість і реалізуються через механізми зловживання довірою, маніпулювання фінансовими потоками, викривлення фінансової звітності, а також використання прогалин нормативного регулювання [10, с. 153]. Детермінація таких правопорушень має комплексний характер і включає як об'єктивні чинники (економічна нестабільність, інституційна вразливість, недосконалість контролю), так і суб'єктивні (мотивація до незаконного збагачення, низький рівень правової та фінансової культури, психологічні особливості суб'єктів). До умов, що сприяють поширенню злочинності, належать недостатній рівень капіталізації, слабкість внутрішніх контрольних процедур, високий рівень конкуренції, активна цифровізація фінансових процесів та соціальна вразливість населення. Останній фактор у поєднанні з розвитком цифрових технологій створює нові форми шахрайства та розширює можливості для реалізації злочинних схем [11, с. 13].

Аналіз сучасних тенденцій розвитку кредитної кооперації дозволяє виокремити низку негативних явищ, серед яких: поширення мікрокредитування за спрощеними процедурами, зниження вимог до забезпечення зобов'язань, концентрація високоризикових активів, обмеження інвестиційного потенціалу та фрагментарність систем управління ризиками [12, с. 79]. Сукупність зазначених факторів формує складну систему криміногенних детермінант, у якій економічні, правові, організаційні та психологічні складові взаємодіють та взаємно підсилюють одна одну. В умовах воєнного стану адаптація діяльності небанківських фінансових установ супроводжується впровадженням новітніх цифрових і організаційних інструментів. Незважаючи на підвищення ефективності функціонування, ці процеси водночас генерують додаткові ризики криміналізації, що потребує комплексного наукового осмислення та розробки системних превентивних заходів [13, с. 183].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що злочинність у сфері діяльності небанківських фінансових установ має багатофакторну природу та формується під впливом взаємопов'язаних економічних, соціально-психологічних, організаційно-правових і технологічних детермінант. Їх сукупна дія створює складне криміногенне середовище, у межах якого відбувається формування та реалізація протиправної поведінки. Встановлено, що ключовими чинниками криміналізації цієї сфери є макроекономічна нестабільність, зниження платоспроможності населення та недосконалість інституційних механізмів регулювання і контролю. Особливості кооперативної моделі діяльності, зокрема обмеженість фінансових ресурсів і високий рівень довіри між учасниками, підвищують ризики зловживань і ускладнюють ефективне управління фінансовими ризиками.

Доведено, що воєнно-політична нестабільність виступає потужним каталізатором криміногенних процесів, посилюючи економічні дисбаланси та соціальну вразливість населення. Водночас зростання довіри до кредитних спілок у період кризи створює додаткові можливості для реалізації шахрайських схем. Окрему увагу слід приділити трансформації правового середовища, яка, незважаючи на позитивну спрямованість, супроводжується підвищенням регуляторного навантаження та стимулює пошук альтернативних, інколи протиправних, способів підтримки фінансової стабільності. Це свідчить про необхідність оптимізації регуляторної політики з урахуванням реальних можливостей небанківських фінансових установ.

Визначено, що переважна більшість кримінальних правопорушень у цій сфері має корисливу мотивацію та пов'язана із зловживанням довірою, маніпуляціями фінансовими ресурсами та використанням недоліків нормативного регулювання. Водночас розвиток цифрових технологій, поряд із позитивними ефектами, створює нові виклики у вигляді кіберзлочинності та фінансового шахрайства. Сучасні тенденції розвитку ринку кредитної кооперації, зокрема зростання мікрокредитування, підвищення ризиковості кредитних

операцій та недосконалість систем управління ризиками, підсилюють криміногенний потенціал галузі. Це обумовлює необхідність впровадження комплексних превентивних заходів.

Отже, забезпечення належного рівня кримінологічної безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ можливе лише за умови реалізації системного підходу, що передбачає вдосконалення нормативно-

правового регулювання, посилення державного нагляду, розвиток ефективних внутрішніх механізмів контролю, підвищення фінансової та правової культури населення, а також активне впровадження сучасних інструментів управління ризиками та кібербезпеки. Такий підхід сприятиме зниженню рівня криміналізації фінансового сектору, підвищенню довіри до небанківських фінансових інститутів та забезпеченню їх стійкого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Рекуненко Т. О. Особливості забезпечення державно-правового регулювання у галузі фінансів. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 116–123. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v1_2025/1_2025.pdf
2. Важинський В. М. Адміністративно-правова охорона суспільних інтересів у діяльності інституційних інвесторів: теорія та практика : монографія. К.: Алерта, 2024. 218 с.
3. Соловійов Е. П. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ як основа формування методики їх розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1-2. С. 130–139.
4. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.
5. Купрієнко В. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 20 с.
6. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.
7. Поліщук Р. М. Фінансово-правове регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами: дис...докт. філософ. : 081 «Право». К., 2021. 234 с.
8. Басай В. О. Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні: дис...докт. філос.: 081 – Право. К., 2021. 295 с.
9. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: аналіз процесів трансформації. 2024 рік: монографія / авт. кол.: О. Г. Кулик, І. В. Наумова, Л. В. Лісниченко, А. А. Бова, І. Г. Лубенець, І. П. Багаденко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Кулика. К. : 7БЦ, 2025. 296 с.
10. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології. Збірник наукових праць / уклад.: Тимошенко В. І. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с. С. 273.
11. Білько О. П. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у кредитно-фінансовій сфері України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 20 с.
12. Панасюк І. С. Детермінанти скоєння кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Правова позиція*. 2025. № 1 (46). С. 77–81.
13. Лапішко М., Винник А. Проблеми ринку кредитування України в умовах воєнного стану. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 3 (31). С. 180–189.

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026